

MARI POEȚI EVREI AI SECOLULUI XX

Strigătul lor nu s-a stins, ochii lor continuă să vegheze

În primăvara lui 1944 (la 3 martie), în urma unui denunț, Benjamin Fundoianu, exponent de seamă al avangardismului european și strălucit eseist, a fost arestat la Paris, împreună cu sora lui, și internat în lagărul de la Drancy. De aici, amândoi au pornit pe calea cea fără de întoarcere a Auschwitz-ului, unde, înghițite de flăcări, firavele lor trupuri, transformate în fum, au urcat spre înalturi (2 oct. 1944). Poetul ar fi putut scăpa de la moarte, ne spune Mircea Martin, „fără altă concesie decât aceea de a fi mai puțin motivat și mai puțin generos”. Câțiva prieteni reușiseră să-i obțină eliberarea, dar nu a acceptat să-și părăsească sora...

În aprilie 1970, valorile reci ale Senei îl răpeau cu tandrețe de pe Podul Mirabeau, imortalizat cândva de Apollinaire, pe Paul Celan, unul dintre poeții cei mai importanți ai Europei secolului XX. Dispariția părinților săi, asasiinați într-un lagăr din Ucraina, și remușcarea că el se ascunsese și nu-i urmase la Bug, îl traumatizaseră pentru tot restul vieții, marcându-l până la sinucidere. Suferința i-a fost și mai atroce după ce aflase că un fost coleg de clasă izbutise să-și salveze ambii părinți, reîntorcându-se cu danșii în satul natal.

Fundoianu, pe numele său adevărat Wechsler, se născuse la Iași, în 1898 și, după un popas bucureștean, s-a stabilit pentru totdeauna la Paris, devenind personalitatea complexă care de-abia de-acum începe să fie descoperită. Capătă cetățenie franceză și devine **Fondane**.

Dintotdeauna bântuit de presentimente întunecate, peregrin tocmai fiindcă, aspirând la imposibil, încercase, printr-o uriașă încordare a voinței să biruie fatalitatea, Fundoianu era, totuși, convins, în străfundurile ființei sale, că „există în compunerea destinului nostru lucruri ce nu pot fi schimbate”. Așa îi scria, pentru ultima oară, soției sale, de la Drancy, fără patetism, complăcându-se într-o „misterioasă complicitate cu ineluctabilul”. (Cioran)

Nu din imprudență sau naivitate se aventura prin Parisul ocupat, în căutare de cărți. De fapt, nu făcea nimic mai mult, dar nici mai puțin, decât opunea forței absurde normalității știind că, până la urmă, pentru asigurarea libertății, singurul și cel mai de seamă chezaș este **curajul**.

Nedezmințindu-se nici în ultima sa decizie, cel ce susținuse nu o dată că „ființa își compromite integritatea eschivându-se de la propria-i moarte” și asumându-și fără șovăială sfârșitul, el scrie, de data asta cu sânge, o parabolă al cărei sens nu poate fi decât acela că „pentru a dovedi ceva, adesea e nevoie să mori”.

Celan (născut Antschel, în 1920), în Bucovina, își luase și el zborul de pe meleagurile natale către Viena și, apoi, tot înspre Paris (oraș familiar, fiindcă înaintea celui de-al doilea război mondial studiasse la Tours), devenind apoi marele poet de limbă germană, Paul Celan. Era obsedat de destinele evreimii și era căsătorit cu Gisèle, fiica unui antisemit feroce. Aveau împreună un copil. Abia acum câțiva ani a văzut lumina tiparului, în Franța, corespondența dintre Gisèle Lestrangé-Celan și Paul Celan (1920-1970), în două volume, care au îndepărtat, pentru prima oară, vâul așternut peste intimitatea unei povești de dragoste, începută ca o mântuitoare binecuvântare și sfârșită în zbcucium, disperare și suicid. Setul epistolar evidențiază, dintr-un unghi foarte intim, viața și zbcuciumul unei perechi, permițându-ne să urmărim pas cu pas primele accese de neliniște ale lui



„Dar când veți călca în picioare mănunchiul de urzici, / ce am fost eu într-un alt veac, / într-o istorie care, pentru voi, va fi perimată, / amintiți-vă doar că am fost nevinovat“
(Benjamin Fundoianu)

„El strigă mai sumbru atingeți viorile atunci când veți / sui ca fum-n văzduh / atunci veți avea o groapă în nori / acolo patul nu-i strâmt“
(Paul Celan)



Celan, cele dintâi ieșiri violente, oribila-i încercare de sinucidere, precum și înspăimântătoarea tentativă de a-și ucide soția. Pe un alt plan, regăsim întâlnirile poetului cu Cioran și cu Scholem, tăcerea și nepăsarea editorilor, precum și a întregii lumi culturale franceze. Multe poeme obscure au putut fi înțelese, o dată reconstituită intimitatea celor doi, marcată de nebunie și criză, agonie, din care nu lipsesc nici accesele de gelozie ale Gisèlei cu privire la poeta Ingeborg Bachman, care-și immortalizase idila cu poetul în romanul **Malina**.

Lumea literară a comentat îndelung întâlnirea dintre Celan și Heidegger... Jorge Semprun a făcut chiar o legătură foarte directă între vizita poetului la marele filosof german și sinuciderea lui. În caietul de **Impresii**, în care oaspeții lui Heidegger erau invitați să scrie, Paul Celan notase: „privind către steaua fântânii, în inimă cu speranța unui cuvânt ce va veni...”.

Mult așteptatul Cuvânt de căință n-a fost, însă, niciodată rostit.

Cu mult înainte, în România, Argezi, pentru care tânărul Fundoianu nutrea o adevărată idolatrie, rănise și el, mortal, dragostea poetului - e drept, după dispariția acestuia mărturisindu-și regretul.

Paralelismul celor două destine se impune aproape de la sine. Prinsă în vârtejul întunecat al istoriei, **ființa umană nu mai poate alege**. Profesorul Crohmălniceanu ne povestește despre cântecul preferat al lui Celan, **Flandern in Not (Flandra la ananghie)**, al cărui refren tânărul de atunci îl repeta obsesiv: „Gestorben, Gestorben, Gestorben muss ein!” („De murit, de murit, de murit trebuiește”). Și Fundoianu: „Toamna, în cimitirul urban din bariere, / pune tristețea-n lespezi a stupilor cu miere / și în priviri căreii pământului rotund / și nu pot mai departe de moarte să m-ascund”.

Cititorii în limba română ai sclipitoarei culegeri de eseuri **Conștiința nefericită** (Editura Humanitas, 1993) ar avea dreptul să acceadă și la „cântecul de lebădă” al poetului-filosof care, răzvrătindu-se împotriva silniciei, recurge, laolaltă cu Dostoievski și Șestov, la **argumentul ofensei**. El își mărturisește sila față de acei indivizi care „mugind precum taurii sături... amuțesc dintr-o dată în fața imposibilității...” (**Lev Șestov și lupta împotriva evidentelor**). Împresurat din toate părțile de oroare, el, Fundoianu/Fondane, găsește scăpărătoare argumente și puterea de-a se emancipa de sub tutela acesteia: „Adevărul speculativ - perorează dânsul - nu ne spune: ești rănit, așadar suferă!, ci: ești rănit, însă nu trebuie să suferi, trebuie să admiți că răul ce te-a răzbit este întemeiat, necesar, ineluctabil, și că trebuie să i te supui, să-l iubești, să-l respecti, să nu-l acuzi, să nu strigi după ajutor, să nu sperii, nici să pretinzi ca el să înceteze! Căci, din această suferință izvorăsc unica ta frumusețe, singura-ți virtute, singura ta măreție și singura sfințenie; cum ai putea să renunți? Dar cum ai putea pretinde că răul există? Nu este, mai degrabă, o suprimare a Binelui? Oricât de grozave ar părea toate acestea, **ele nu se regăsesc în experiență**; experiența este plină de lucruri care ne lezează, dar ea nu ne oferă nici legi

fizice, nici legi morale, nici consolări, nici laude! Și nici cel mai neînsemnat adevăr etern! Așa arată cioburile pe care călcăm și care rănesc, dar nimic nu dovedește că ele se găsesc aici pentru a dăinui până la sfârșitul timpurilor, că nu le vom înlocui, cândva, cu izvoare sau cu trandafiri, că nu avem decât o singură posibilitate, aceea de a fi lăsați pentru totdeauna să mergem pe cioburi, implorându-l pe Cel ce le-a presărat în calea noastră să aibă milă de noi și să nu ni le ia niciodată!”.

Dacă Fundoianu neagă imuabilitatea și eternitatea răului și, asemenea lui Don Quijote, speră că, într-o bună zi, cărciuma în care se află se va transforma în castel, Celan încearcă doar, cu disperare, să croiască drum poemelor sale: „Poezia - spune el - poate fi un mesaj vârat într-o sticlă, trimis în credința - desigur, nu totdeauna plină de speranță - că mesajul ei l-ar putea duce valul - undeva, cândva - până la vreun țarm, pe un pământ al inimii, poate. Poeziile sunt, chiar și în felul acesta, mereu pe drum: ele se îndreaptă înspre ceva” (**Poezia - dialog**).

Desigur, avem de-a face cu două demersuri poetice diferite, cu două modalități distincte de abordare ale aceleiași realități oripilante. Fundoianu e aspru, textele lui nu poartă lavalieră, ele se prăbușesc în capul cititorului ca o cascadă, iar acesta are deseori senzația că mâna scriitorului s-a străduit din greu s-ajungă din urmă o gândire până-ntr-atâta dezlănțuită încât, uneori, pagini întregi rămân văduvite de banalul „punct”, la urma-urmei atât de necesar... Celan își șlefuește scriitura, obscurizându-și versurile aproape până la pierderea sensului. Fundoianu își asumă integral rolul de **martor** și, fără menajamente, ne pune dinaintea oglinzii în care ne putem contempla adevăratul chip: „Lumea e-n fața mea, o văd, dar eu, eu unde sunt? / Trec și nimic nu mai rămâne din ce fusesi în oglindă [...] / O mână nevăzută îmi smulge pleoapele, / nu pot să-nchid un ochi / și trebuie să strig mereu, pân-la sfârșitul lumii, / nu sunt decât un martor...” (**Ulyse**). Versul lui Celan e epurat de orice agresivitate și devine doar mesagerul unei sfâșietoare tristeți: „Plopule, ești alb în întuneric, / Părul mamei n-a fost să albească... / Stea, încingi o panglică de aur, / Rana mamei a născut-o plumbul. / Cine te-a scos ușă din țâțână? / Maică-mea nu poate să mai vină” sau: „Acum ești tânăr ca o pasăre moartă-n zăpada lui martie, / Acum vine la tine și-ți cântă cântecul lui franțuzesc. / Ușori sunteți voi: îmi dormiți primăvara până la capăt, / Eu sunt și mai ușor: / cânt pentru străini”.

Aceste două destine, îngemănate în tragedia Holocaustului, dar „fiecare cu noaptea lui, / fiecare cu moartea lui”, cum ar spune Celan, o transcend... Trecuți prin apă unul și prin foc celălalt, ei încetează să aparțină unei seminții anume, devenind pur și simplu poeți, ființe umane fragile, adică victime ale barbariei universale, care va mai continua încă multă vreme de-acum înainte. Sigur, nu-i încă vremea (va fi, oare, vreodată?!), ca fiecare dintre noi să simtă cu acuitate responsabilitate față de semenul aflat în derivă. Dar vremea marilor întrebări de conștiință vine ori de câte

Profesorului Paul Cornea,
care mi l-a dăruit pe Fondane.
În acest an în care moartea
nevinovaților continuă să fie
contestată...

ori cineva se încumetă a le pune. Or, viețile și operele lui Benjamin Fundoianu și Paul Celan se constituie în asemenea întrebări. Noi nu putem și nici nu încercăm a răspunde, dar avem datoria de-a medita asupra lor.

Vom admite, oare, că un straniu proces ne-a împărțit pentru totdeauna în călăi și victime? De altfel, în societățile moderne, „selecția” nu mai are deja nimic „natural”. Cel mai apt pentru

supraviețuire nu este cel mai evoluat, ci, aproape fără excepție, **cel mai feroce**. Este ceea ce Jacques Monod, în admirabilul său studiu, **Hazard și necesitate** (București, 1901), numea pericolul „selecției răsturnate”...

Dacă acceptăm această situație, cu toate implicațiile ei, omul va fi nevoit să se trezească din visul lui multimilenar, pentru a se putea împăca pe deplin cu singurătatea ce decurge din „stranițetea-i radicală”... Astfel, va rămâne exilat pentru totdeauna la marginea universului, un univers care a devenit deja surd la muzica lui, indiferent la speranțele lui, ca și la crimele și suferințele lui. Am putea fi nevoiți să admitem o lume în care Cain va fi multiplicat la infinit, în care nimeni nu va mai putea identifica sau numi crima, în care binele și răul se vor dizolva într-un vid indiferent, capabil de a distruge nu numai sufletul ci și trupul...

Dar poate că nu este încă prea târziu să luăm învătătură de la cimпанzeul care urlă sfâșietor atunci când moartea îi seceră semenul, chiar dacă, traversând milenii, am uitat o mulțime de lucruri, cel mai universal lapsus al memoriei fiind acela din pricina căruia „am uitat că trăim pe o stea” (Chesterton).

Nici o crimă nu poate rămâne nepedepsită, orice nedreptate va urla în veci!

Dacă există o ieșire din impas (iar când spun asta, mă refer la înțelegerea atâtor etape „demențiale” ale istoriei - a momentelor când oamenii au devenit dușmanii cei mai feroci ai umanității!), ea ne este oferită de istoria însăși: atâta timp cât vor exista poeții, nici noi nu vom rămâne singuri...

Ei, pașnicii, îngroziți de ceea ce văd, ei, cei ce n-au avut niciodată vreo armă (în afara bietelor ustensile de scris!), condamnați din cauza asta la tăcere și, decizând, totuși, să-și răzbune tăcerea!

Ei, tixind tribunalele lumii cu hârtoagele lor, asumându-și și jucând până la capăt un rol grandios.

Ei, prin scrierile lor străbătând secolele, purtători ai unui singur mesaj: acela că **nici o crimă nu poate rămâne nepedepsită și că orice nedreptate va urla în veci!**

Ei, magicienii, despre care nu o dată s-a spus că n-ar avea dreptul să fie îngropați în pământ sfințiți! Ei, giuvaergii și recuperatorii unei umanități pierdute!

Ei, sarea pământului. Ei, **Martorii!** Poet cu adevărat poate fi doar acela care nu mai are nimic de pierdut, când tot ce poate fi mai rău deja i s-a și întâmplat, așadar este calm și lucid într-atât încât, judecând după faptele și vorbele sale, nimeni n-ar putea bănui că a fost martor la ceva.

Trandafirul, chiar dacă poate asista la moartea grădinarului, nu poate înțelege de ce acesta a trebuit să moară. Poetul trebuie să vadă mai multe lucruri decât trandafirul. Trebuie să vadă urmele trandafirilor de altădată. Și să reconstituie istoria grădinii.

NEDEEA BURCĂ